

RAYİFƏ BAXIŞOVA
A.Bakıxanov adına Tarix İnstitutu

XIX ƏSRİN SONU-XX ƏSRİN ƏVVƏLLƏRİNDƏ ŞİMALI AZƏRBAYCANIN QARABAĞ REGIONUNDA TƏSVİRİ VƏ TƏTBİQİ İNCƏSƏNƏTİN İNKİŞAFI TARİXİNƏ DAİR

Bu məqalədə çox etibarlı mənbələr, eləcə də tarixi ədəbiyyat materialları əsasında Qarabağ bölgəsində təsviri və tətbiqu incəsənətinin müxtəlif sahələrinin inkişafı gözdən keçirilmişdir, bu sənətlərin əsas sahələrinin inkişaf xüsusiyyətləri aydınlaşdırılmışdır, həm də Qarabağ mədəniyyətinin vahid Azərbaycan mədəniyyətinin tərkib hissəsi olduğu sübut edilmişdir.

Açar sözlər: Şimali Azərbaycan, Qarabağ mədəniyyəti, incəsənəti, xalçaçılıq, xəttatlıq, incəsənət, zərgərlik, sənətkarlıq.

Məlumdur ki, hər bir etnik toplumun məişət xüsusiyyətləri, estetik zövqü həm də onun müxtəlif sənət növlərində özünü büruzə verir. Azərbaycanın əzəli torpaqlarından olan Qarabağın həm də sənət və mədəniyyət mərkəzi kimi şöhrət qazanması barədə çoxsaylı mötəbər qaynaqlarda kifayət qədər zəngin məlumatlar var.

Qarabağlıların zəngin yaradıcılığında ən mühüm yerlərdən birini xalq sənət növləri tutur. Bəhs etdiyimiz dövrdə burada xalçaçılıq, xəttatlıq, rəssamlıq, zərgərlik, bənənliq, heykəltəraşlıq, şəbəkəçilik, oymakarlıq, həkkaklıq və s. sənət sahələri geniş yayılmışdı.

Misdən, tuncdan, qızıldan düzəldilmiş ev avadanlığının və zinət əşyalarının üzərinə həkk olunmuş müxtəlif rəsmlər Qarabağda hələ qədim zamanlarda təsviri sənətin mövcud olduğunu bir daha sübut edir.

Qarabağ mədəniyyəti tarixində istedadlı şair, musiqi nəzəriyyəçisi və xəttat kimi tanınan M.Nəvvab monumental divar boyakarlığı, kitab tərtibatı, portret janrı və hətta dekorativ-tətbiqu sənət sahəsində də xüsusi istedadla malik olmuşdur [7, s. 51]. M.Nəvvabın "Quşlar" (1872), "Güllər", akvarellə çəkdiyi "Teymurun portreti" (1902) və digər əsərləri məşhurdur. Onun "Bəhrül həzən" ("Qəm dəryası") (1864-1865) adlı poetik əsərə çəkdiyi şəkillər M.Nəvvabın miniatürçü rəssam kimi püxtələşməsindən xəbər verir. [5, s. 212; 11] Üslub xüsusiyyətlərinə görə klassik miniatür boyakarlığından daha çox müharibə və ov səhnələrinin təsvirini xatırladan "Şuşa şəhərində Aşura" (1873) adlanan beş ayrı-ayrı kompozisiyada verilmiş illüstrasiyalarda Kərbəla müsibəti, müharibə səhnələri, İmam Hüseyn mücahidlərinin qəhrəmanlıqları və s. təsvir olunmuşdur. Onun əsərlərinin arasında qrafika nümunələri xüsusi yer tutur. M.Nəvvabın digərlərindən bir fərqi də yaratdığı əsərlərində öz imzasını qoyması və tarix yazmasıdır.

M.Nəvvab şəxsi evinin, işlədiyi məktəbin və mədrəsənin divarlarında, Şuşanın "Böyük məscidi"nin iki minarəsində naxışlar çəkmişdir. C.Bağdadbəyov xatirələrində M.Nəvvabın Şuşada yuxarı məscidin həyətidəki otağına gül rəsmləri çəkdiyini qeyd etmişdir [6; 9, s. 148-149; 15, s. 235].

Məşhur şair Xurşid Banu Natəvanın yaratdığı mənərələr, gül-çiçək təsvirləri və dekorativ-təbii sənət nümunələri də diqqəti cəlb edir. Onun albomundakı [10] pərvanə, şam, gül və bülbül rəsmləri, şəhər və dəniz təsvirləri təbiiyyətə real və inandırıcı əks edilmiş realist təsvir metodunun inkişafını göstərir. Miniatur sənətinin əhəmiyyətli formalarının əlyazma kitabının tərtibi işində yeni bədii obrazı keçirilməsi Xurşid Banu Natəvanın əsərlərində öz geniş əksini tapmışdır.

Göründüyü kimi, M.Nəvvab və Xurşid Banu Natəvanın XIX əsrdə Azərbaycan incəsənətində şərti-dekorativ təsvir metodundan realist təsvir metoduna keçid prosesində mühüm xidmətləri olmuşdur. Ümumiyyətlə, XIX yüzilliyin II yarısında Azərbaycan təsviri sənətində ənənəvi şərti dekorativ üslubundan Avropa səpikili realist təsvir metoduna keçid başlanmışdır. Bu dövrdə Usta Qənbər Qarabaği, onun şagirdləri, qardaşı Səfər və oğlu Şükür abidələrin üzərində və salonlarda, Kərim bəy Mehmandarovun, Hacı Məmmədovun, İsgəndər Rüstəmovun və Şəfiyyəvün Avropa üslu ilə tikilmiş yaşayış evlərində, pəşəkərlilik divar rəsmləri çəkməmişdir [16, s. 113-116].

Şuşada bu dövrdə 18 memar, 16 nəqaş, 100 nüsxəbənd, 19 xəttat var idi. Bu cür kadrlara malik olan şəhərdə təbii incəsənətin də inkişafını xüsusi qeyd etməliyəm [13, s. 90].

Qarabağda toxuculuq sənəti də özünəməxsus inkişaf yolu keçmişdir. Əhalinin bu sənətə bağlılığı və pəşəkərlük səviyyəsinin yüksək olması da əhəmiyyətli rol oynamış, bölgədə yun və ipək toxuculuğu (şərbafıq) sahələrinin formalaşmasında öz izlərini qoymuşdur. İstehsal texnikasına, naxış və çeşnilərinin müxtəlifliyinə, rəng əlvanlığına, yüksək bədii tərtibatına görə Qarabağ xalçaları hələ orta əsrlərdə yüksək şöhrətə sahib olmuşdur [7, s. 3-4].

Ərəbdilli mənəblərdə Əl-Müqəddəsi, Məsudi və b. tərəfindən Qarabağın adı X əsrdən etibarən yun və pambıq ədal edən iri sənətkarlıq mərkəzi kimi çəkilir. Holland rəssamı Hans Memling (XV) "Məryəm körpəsi ilə" əsərində Qarabağ məktəbinə məxsus olan "Muğan" xalçasını təsvir etmişdir [1, s. 15].

Şuşada xalçaçılıq dövrün tələbatına uyğun olaraq dəim təkmilləşmiş, bədii və texnoloji cəhətdən yüksək səviyyəyə çatmışdır [3, s. 16-19].

Qarabağ xalçaçılıq məktəbi Şimali Azərbaycanın cənub-qərbində yerləşən iki regionu – dağlıq və aran zonalarını əhatə edir. Qarabağ xalçaları Aran (əsasən Bərdə və Ağcabədi bölgələri), Şuşa və Cəbrayıl olaraq üç qrupa bölünürdü [4, s. 27].

Qarabağ regionunda da xalçalar xovlu və xovsuz texnika ilə toxunmağa iki qrupa bölünür [4, s. 27]. XIX yüzillikdə Azərbaycanda külli miqdarda xovsuz xalılar – vərni, sumax, palaz, kilim, şəddə, zili və s. toxunurdu. Xovsuz xalçalar xovlulardan daha yüngül və nazik olduğundan onlardan əsasən köçərilərin həyat və məişətində istifadə edilirdi. Elə ona görə də onları istehsal olunduğu yerlər əsasən dağətəyi bölgələr idi [8, s. 123; 14, s. 26; 21, s. 77].

Qarabağın xovsuz xalça məmulatlarının ən məşhur nümunəsi vərni hesab olunurdu. Qarabağ tarixi-etnoqrafik bölgəsi vərninin vətəni olması ilə diqqəti cəlb edir [18, s. 88].

Qarabağ bölgəsində vərni xalçalarının əsas istehsal mərkəzləri Bərdə, Aşağı və Yuxarı Seyidməddli kəndləri, indiki Lənbəran kəndi, Ağdam və Cəbrayıl olmuşdur. Vərni həmişə digər xalça məmulatlarına nisbətən baha qiymətli hesab edilirdi [12, s. 10]. XIX yüzillikdə əsasən Qarabağda toxunan vərnilər sənətsənətlilik elmində də xüsusilə diqqət kəsb etmişdir. Hazırda onların bir çox gözəl nümunələri Avropa və Amerika muzeylərində saxlanılır. Vərnilərdə bezək əsasən üfşüq və şaquli bir tərzdə xalçanın ölçüsüylə əlaqədar olaraq 12, 16, 20, 24 ədəd "S" hərfini xatırladan elementlərdən ibarət olur [8, s. 123]. Xalqımızın 5-6 min il bundan əvvəlki bədii düşüncə tərzini, miflik təkəf-

kürü, ətraf əlamə münasibəti ilmlərinin dili ilə nəsilərdən-nəsilərə ötürülərək bu günümüzədək gətirilmiş, mənəvi varislərinə çatdırılmışdır. Bu, həm də onu göstərir ki, xalqımız bu torpağın əzəli sakinləri və sahibləridir; yerli azərbaycanlı əhalini "XI əsrin gəlmələri" adlandırmağa çalışsan bədxahlıran cəhdləri əbsasdır.

Qarabağ xalçalarının ikinci qrupunu xovlu xalçalar təşkil edir. Bu qrupa xalı və xalçalar daxildir. Xovlu xalçaların toxunuşu "düyünləmə" üslu, yəni "dələmə ilmə" və yaxud "qullabi ilmə" ilə əmələ gəlir". Böyük ölçüləri ilə fərqlənən Qarabağ xalçaları 5 hissədən ibarət olub "dast-xalı-gəbə" adlanır [14, s. 26].

Qarabağ xalçalarının 33 kompozisiyası mövcuddur. XIX yüzillikdə "Ath-İtili", "Maral-ceyran", "İtili-pişkil" və başqa bu kimi süjetli xalçalar da geniş şöhrət tapmışdır. Mənbələr göstərir ki, belə növlü süjetli xalçalar bu vaxt əsas etibarilə Şirvan, Şuşa və Gəncədə istehsal olunurdu [17, s. 20; 20, s. 47].

XIX əsrin sonu-XX əsrin əvvəllərində süjetli Azərbaycan xalçaları üzərində dövrün aktual mövzularında da təsvirinə təsadüf edilir. Şuşada Qarabağ xalçaları, Humay Həsənzadənin toxuduğu İrən kəndlisinin həyatını əks etdirən xalçada dövrün sosial motivləri, eləcə də "Rüstəm və Söhrab" xalçasında inqilabi və vətənpərvərlik motivləri canlanır [23, s. 32].

XIX əsrin sonlarında nəşr olunmuş materiallarda Şuşada toxunan xalça və palazların öz kəmiyyəti və keyfiyyətinə görə bütün Qafqazda birinci yer tutduğu qeyd edilirdi [19, s. 34]. 1889-cu il Tiflisdə keçirilən Qafqaz sərgisində Şuşa və Cəbrayıl qazalardan 25-ə qədər ekspozat nümayiş etdirilmişdir [12, s. 5; 22, s. 105].

XIX əsrdə Qarabağ xalçaçılığının mərkəzini dağlıq hissədə Şuşa təşkil edirdisə, XX əsrin əvvəllərində Şuşanın ticarət əhəmiyyətinin tədricən zəifləməsi ilə əlaqədar olaraq o, öz yerini Ağdamə vermişdi [17, s. 20].

XX əsrin əvvəllərində Qarabağda toxunan xalçalardan Xocalıda "Cələbi", "Balıq", Xocavənddə "Açma-yuma", "Lempa", Cəbrayılda "Saxsıda güllər", Qarabulağda "Butulkalı xanlıq", Zəngilanda "Atlı-İtili", Bərdədə "Vərni", Kəlbəcərdə "Şəddə", Ağdam və Tərtərdə "Kilim", Ağcabədi və Bəyləqanda "Xurcun", Laçında "Məfrəş" toxunulması geniş yayılmışdır. "Cələbi" xalçası hələ-hazırda Londonun Viktoriya və Albert muzeyində nümayiş edilir [14, s. 74, 88-235; 23, s. 5]. Qarabağın "Şabalı buta" adlanan kompozisiyası öz bədii tərtibatına görə digər bölgələrin "buta" təsvirli xalçalarından seçilir [3, s. 25].

XIX əsrin 90-cı illərində Qarabağda səyahət etmiş Y.Zedgenidze bölgənin xalçaçılıq sənəti ilə bağlı zəngin məlumatlar toplamışdır. Y.Zedgenidze, S.Zaxarbayov, A.Tep-Yegiazarovun əsərində [19, s. 2-3] bu gün Azərbaycan xalçaları hesabına Xalça muzeyi yaratmış ermənilərin toxuculuq sənətindən bixəbərd olduqunu sübut edən maraqlı dəlillər vardır.

Yuxarıda haqqında danışdığımız məqalədə həmçinin qeyd edilir ki, ermənilər XIX əsrin sonlarında qadınları xalça toxuyan kişilərə "qadın hesabına yaşayanlar" deyə rixşənd edirdilər. Xalça toxuculuğu zəhmətli və istedad tələb edən iş olduğundan isə onu "arzuedilməz iş" adlandırırdılar. Əsərdə həm də göstərilir ki, ermənilər xalçaları əvvəlcədən İrandan gətirirdilər, sonra Qarabağ xalçalarının keyfiyyətinin daha üstün olduğunu görüb xalçaları buradan almağa başladılar. Zaman keçdikcə sənət əsəri olan xalçanın misilsiz bir mədəni sərvət olduğunu anlayan ermənilər Azərbaycan misilsiz mədəniyyət tarixini yaradan xalçaları "erməni xalçası" adlı tələbə dünyə bazarlarına çıxarıb və dünya muzeylərində nümayiş etdirirdilər. Xalça sənətinə guya dırnaqarası, faydasız məşğuliyət kimi baxan ermənilər düşüncə olmayan "ermənilərin xalçaçılıq mədə-

niyyəti" haqqında bu gün silsilə yalanlar uydururlar. Təəssüf ki, bir çox dünya muzeylərində bu xalqalar hələ də erməni xalçası kimi nümayiş etdirilir.

Qarabağ xalçaları dünyanın müxtəlif örazələrində – Münhen şəhərindəki Xalı Salonunda, İngiltərənin Viktoriya və Albert Muzeyində, Londonun Nyu-Bond küçəsində yerləşən qədim Şərqi mallarının satışı ilə məşğul olan şirkətin kolleksiyasında, Moskvanın Dövlət Şərqi Xalqları Sənəti Muzeyində, Sankt-Peterburqun Ermitaj, Tehranın Gülistan sarayı və Xalqa Muzeylərində, Türkiyənin Vakıflar Xalı Muzeyində saxlanılır [2, s. 11-175].

Qarabağın görkəmli sənətkarlarından biri olan Usta Səfərin hazırladığı müxtəlif milli ornamentli və naxışlı şəkillər əsasında toxunmuş xalçalar [5, s. 235] çoxdan bəri dünya muzeylərinin bəzəyinə və qiymətli eksponatına çevrilmişdir.

XIX-XX yüzilliyin əvvəllərində Azərbaycanda əsas etibarilə müxtəlif çəşidli sayə və naxışlı ipək parçalar istehsal edilirdi. Bunlara kimxa, tafta, darayi, mov, cecim və s. misal ola bilər. Araşdırmalar göstərir ki, Qarabağda cecim istehsalı ilə bu vaxt əsasən Şuşada, habelə Lənbəran, Ağcabədi və b. kəndlərdə məşğul olurdular [8, s. 126].

Bədiİ parçalar hazırlanması və bu tip başqa sahələr də Qarabağ dekorativ incəsənəti sistemində əhəmiyyətli yer tuturdu. 1894-ü ilin məlumatına görə, Şuşada beş parçatoxuyan müəssisə var idi: Məşədi Dadağ oğlunun təşkil etdiyi dördəzğahlı karxanada sadə klassik naxışlı parçalar toxuyurdular; Məşədi Abbas Mirzəməmməd oğluna məxsus ikidəzğahlı toxucu karxanasında yalnız uzunluğu iki arşın, eni isə bir arşın tünd qırmızı rəngdə zolaqlı ipək alaca parça toxunurdu. Kərbəlayi Kərim Məşədi Mehdi oğlunun biri böyük, ikisi isə nisbətən kiçik olmaqla üç toxucu dəzğahlı olan karxanası var idi. Böyük dəzğahda çarqatlıq, kiçiyində isə darayi toxuyurdular, ipəyi də elə Şuşadan alırdılar. Məşədi Abbas Məşədi Mehdi oğluna məxsus ikidəzğahlı toxucu karxanasında ildə 170-200 ədəd alaca parça toxunurdu, ipəyi də elə Şuşadan alırdılar; İbrahim Kərbəlayi Hüseyn oğluna məxsus olan ikidəzğahlı toxucu karxanasında yalnız darayi parça istehsal olunurdu – burada ildə təxminən 250 ədəd darayi parça toxuyurdular. Əriş və arğac sapları yerli sənətkarlardan alırdılar [7, s. 188].

Qarabağın Lənbəran kəndində də toxuculuğun müxtəlif növləri inkişaf etmişdi. "Lənbəran şalvəri" Qarabağ əyanlarının geyimləri sırasında idi [7, s. 187, 189].

Şuşa şəhəri həm də Azərbaycanda zərgərlik sənətinin mərkəzlərindən biri idi. Burada zəngin sənət biliklərinə malik olan ustalar – Usta Rüstəm, Zərgər Muxtar, Toplamaçı Əliş, Zərgər İsmayıl, Zərgər Seyidli və b. şöhrət qazanmışdılar. Şuşa zərgərliyi qarasaşad, oymakarlıq, toplamaçılıq (şəbəkəçilik), xətəmkarlıq kimi texniki istehsal üsullarını bilsələr də, qəlibkarlığa daha çox üstünlük verirdilər. XX əsr Şuşa zərgərliyində qəlibkarlıq geniş yayılmış bəzək üsullarından olub, qabarıq naxışlı, ornamental formalı məmulatların hazırlanmasında başlıca yer tutmuşdur [13, s. 90].

Şuşada bənalıq, heykəltəraşlıq, şəbəkəçilik, oymakarlıq, həkkaklıq kimi zərif usta əməyi tələb edən sənət sahələri də mövcud olmuşdur. Şuşa və onun ətrafında zəngin daş yataqlarının və karxanalarının olması daşlaşılma sənətinin inkişafına böyük təkan vermiş, şuşalı ustalar daha çox inşaat daşlarının, təsərrüfatda və məişətdə işlənen əşya və avadanlıqların, xatirə-xeyrat abidələrinin yonulmasında xüsusi sənətkarlıq malik idilər. Bu sənət inkişafının nəticəsi idi ki, 1917-ci ildə təkcə Şuşada 2983 evdən 2742-si daşdan tikilmişdi [13, s. 91].

Azərbaycanda XIX-XX yüzilliyin əvvəllərində metaldan müxtəlif forma və bəzəkdə ev avadanlığı və zinat əşyaları düzəldirdilər. Qarabağ sənətkarlarının şəbəkəçilik üsulu ilə hazırladıkları "quş dimdiyi", "vov", "hürük-buruq", "çarqat", "zəncirə", "qiv-

rim ilan tac", "ətəklik", "quşə", "əncələ", "divarə", "bəndam" və başqaları Qarabağ zərgərlik sənətinin gözəl nümunələrindəndir [8, s. 128].

Məmarlıq abidələrimizlə bağlı olan bədiİ məmləkət nümunələri – evyan, pəncərə barməqlilər, qapı döyəcəkləri (taqqıblar) və s. daha çox keçmiş milli sənətlərlə bağlı düzəldirli [8, s. 130-131].

XVIII-XIX yüzilliklərdə Qarabağın mirzələri, katibləri, xəttatları, rəssamları müxtəlif əsərlərin üzünü köçürmüş, gözəl sənət nümunələri – əlyazma kitabları yaratmışlar. Qarabağda, bir qayda olaraq, bütün savadlı adamlar, münəccim, höküm, yaxud filosof olmalarından asılı olmayaraq, hesab edirdilər ki, yüksək savad dərəcəsinin bir göstəricisi də şeir yazmaq və xəttatlıq sənətinə iylənməkdir. Yüksək savayılı peşəkar xəttatlar kitabların üzünü köçürür, habelə qəbir daşları, ziyarətgahlar və müli binalar üçün yazı qəlibləri hazırlayırdılar [7, s. 54].

Beləliklə, araşdırmalar göstərir ki, Qarabağ regionunda ən qədim zamanlardan meydana gələn müxtəlif sənət sahələri zaman keçdikcə inkişaf edərək daha da təkmilləşmişdir. XIX yüzillikdə Azərbaycən zaman keçdikcə inkişaf yoluna qədəm qoysa da, klassik sənətlər üslubuna daha çox meyl edir, klassik sənət nümunələri yaradır. Burada el sənətlərinin bir çox növləri hələ də öz keçmiş nüfuzunu itirməsinə xidmət etsə də müxtəlif sənət sahələri eyni vaxtıyadda deyildi. Əgər kustar sənətkarlıq istehsalının bəzi sahələri (siləhqayırma) bu dövrdə tamamilə istehsaldan çıxırdısa və misgərlik, dulmuşluq və s. sahələr itxisar olunurdusa, sənətkarlığın digər sahələri nisəni qalmaqda davam edirdi, hətta sənəyinin fabrik-zavod mərhələsinə yüksəlirdi.

Azərbaycanın incəsənət tarixinin öyrənilməsi göstərir ki, XIX-XX yüzilliyin əvvəllərində Qarabağ bölgəsinin istedadlı sənətkarları Yaxın Şərqi və dünya mədəniyyətini zənginləşdirən bir sıra qiymətli sənət abidələri yaratmışlar. Hazırda dünyanın məşhur muzeylərində toplanan, ümumdünya sənət tarixinin səhifələrində şərfli yer tutan bir çox nadir əsərlər Azərbaycan incəsənətinin orijinal simasını, özünəməxsus bədiİ-estetik mövqeyini müəyyənləşdirir.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan xalçaçılıq sənəti / Heydər Əliyev Fondu, Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi, Lətif Kərimov adına Azərbaycan Xalçası və Xalq Təbii Sənəti Dövlət Muzeyi.
2. Azərbaycan xalçaları dünya kolleksiyalarında. Bakı, 2010.
3. Azərbaycan xalçaları: Qarabağ qrupu. Bakı, 2011.
4. Azərbaycan xalçası / Tərtib edən sənətşünaslıq doktoru Rəyza Tağıyeva. Bakı, 2007.
5. Azərbaycan incəsənəti. Bakı, 1992.
6. Bağdadbəyov C. Xatirələr. Azərb. EA-nın Memarlıq və İncəsənət İnstitutunun arxiv, qovluq № 149.
7. Çingizəli Ə., Qarabağlı R.S. Qarabağda sənət və sənətkarlar. Bakı, 2011.
8. Əfəndi R. Azərbaycan incəsənəti. Bakı, 2007.
9. Əhmədov S. Azərbaycan tarixindən yazı şəxsiyyəti. Bakı, 2006.
10. Əlyazmalar İnstitutunun arxivı, M-117.
11. Qarabağ xalçaları. Bakı, 2013.
12. Məmmədov N.R. Azərbaycanın Şuşa qəzası 1900-1917-ci illərdə. Bakı, 2005.
13. Muradov V.A. Azərbaycan xalçaları. Qarabağ qrupu. Bakı, 2010.
14. Səfərova Z.Y. Azərbaycanın musiqi elmi (XIII-XX əsrlər). Bakı, 2006.
15. Tərlanov M.Ə., Əfəndiyev R.S. Azərbaycan xalça sənəti. Bakı, 1960

16. Абдуллаева Н.А. Ковровое искусство Азербайджана. Баку, 1971.
17. Алиева К.М. Безворсовые ковры Азербайджана. Баку, 1983.
18. Зедгенидзе Я., Захарбеков С., Тер-Егизаров А. Елисаветпольская губерния, город Шуша // СМОМПК, вып. XI, отдел 1, Тифлис, 1891.
19. Керимов Л.Г. Азербайджанский ковер. Т. I, Ленинград-Баку, 1961.
20. Кулиев М. Ковроделие в Азербайджане (историко-этнографическое исследование по материалам северо-восточных районов Азербайджана). Баку, 2012.
21. Пиралов А.С. Краткий очерк кустарных промыслов Кавказа. Тифлис, 1900.
22. Тагиева Р.С. Сюжетные ковры Азербайджана. Баку, 1988.

Ранфа Бахышева

К ИСТОРИИ РАЗВИТИЯ ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОГО И ПРИКЛАДНОГО ИСКУССТВА В КАРАБАХСКОМ РЕГИОНЕ СЕВЕРНОГО АЗЕРБАЙДЖАНА В КОНЦЕ XIX-НАЧАЛЕ XX ВЕКОВ

В данной статье на основе многочисленных достоверных источников, а также материалов исторической литературы рассмотрены развитие различных отраслей изобразительного и прикладного искусства в Карабахском регионе, освещены специфические особенности развития основных отраслей этих искусств, а также доказано, что Карабахская культура является органической составной частью единой Азербайджанской культуры.

Ключевые слова: *Северный Азербайджан, Карабахская культура, искусство, ковроделие, каллиграфия, изобразительное искусство, ювелирное дело, ремесло*

Raifa Bakhshova

DEVELOPMENT HISTORY OF ARTS AND CRAFTS IN THE KARABAKH REGION OF NORTHERN AZERBAIJAN AT THE END OF THE XIX-THE BEGINNING OF THE XX CENTURIES

In this paper, based on numerous reliable sources, as well as materials of historical literature, the development of various branches of fine and applied art in the Karabakh region is considered, speciosic features of the development of the main branches of these arts are covered, and it is proved that the Karabakh culture was an organic part of the unified Azerbaijan culture.

Keywords: *Northern Azerbaijan, Karabakh culture, arts, carpet weaving, calligraphy, painting, jewelry, crafts.*

(AMEA-nın müxbir üzvü Fəxrəddin Səfərli tərəfindən təqdim edilmişdir)